

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ДОНЕЦЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ТРИШІН НАТАЛІЯ ДМИТРІВНА

Допускається до захисту:
в.о завідувача кафедри
політології та державного
управління
д.політ.н., професор
_____ Чальцева О.М.
«_____» _____ 2025_р.

**ВПЛИВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ НА УЧАСТЬ ГРОМАДЯН У
МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ**

Спеціальність 052 Політологія
Бакалаврська робота

Науковий керівник:
Чальцева О. М., в.о. завідувача кафедри
політології та державного управління
д.політ.н., професор

Оцінка: _____ / _____ / _____
(бали/за шкалою ЕКТС/за національною шкалою)

Голова ЕК:

(підпис)

Вінниця 2025

АНОТАЦІЯ

Трішін Н. Д. Вплив децентралізації в Україні на участь громадян у місцевому самоврядуванні.

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня освіти «Бакалавр» за спеціальністю 052 «Політологія». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2025

У бакалаврській роботі досліджено вплив децентралізації на участь громадян у місцевому самоврядуванні в Україні. Проаналізовано теоретичні основи, нормативне забезпечення та інструменти участі. Оцінено рівень залучення громадян до прийняття рішень та розроблено рекомендації щодо оптимізації взаємодії органів місцевого самоврядування та громадськості.

Ключові децентралізація, місцеве самоврядування, участь громадян, громадянське суспільство, територіальна громада, взаємодія.

SUMMARY

Trishin N. D. The Impact of Decentralization in Ukraine on Citizen Participation in Local Self-Government.

Qualification work for the degree of "Bachelor" in the specialty 0312 Political sciences and civics. Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2025

The bachelor's thesis explores the impact of decentralization on citizen participation in local self-government in Ukraine. Theoretical foundations, regulatory framework, and tools of participation are analyzed. The level of citizen involvement in decision-making is assessed, and recommendations for optimizing interaction between local self-government bodies and the public are developed.

Keywords: decentralization, local self-government, citizen participation, civil society, territorial community, interaction.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1.	9
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА УЧАСТІ ГРОМАДСЬКОСТІ У МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ	9
1.1. Понятійно-категоріальний вимір громадянського суспільства, громадськості та форм участі у місцевому самоврядуванні	9
1.2. Взаємозв'язок децентралізації з активізацією громадянської участі	15
РОЗДІЛ 2.	24
АНАЛІЗ ВПЛИВУ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА УЧАСТЬ ГРОМАДСЬКОСТІ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ.....	24
2.1. Ефективність співпраці громадянського суспільства та місцевого самоврядування за кордоном.....	24
2.2. Практика участі громадськості у процесі прийняття рішень в умовах децентралізації	29
РОЗДІЛ 3.	38
ШЛЯХИ АКТИВІЗАЦІЇ ГРОМАДСЬКОЇ УЧАСТІ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ.....	38
3.1. Механізми зміцнення довіри до місцевої влади та підвищення прозорості управлінських процесів.....	38
3.2. Розвиток цифрових платформ і електронної участі громадян.....	44
ВИСНОВКИ.....	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	52

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап державного будівництва в Україні характеризується інтенсивними процесами децентралізації влади, які визначено ключовим інструментом підвищення ефективності публічного управління та посилення демократичних засад функціонування держави. У цьому контексті особливого наукового та практичного значення набуває дослідження впливу вказаних трансформацій на рівень та якість участі громадян у місцевому самоврядуванні. Децентралізація, передаючи значні повноваження та фінансові ресурси на рівень територіальних громад, створює сприятливі умови для наближення влади до населення, роблячи її більш доступною, зрозумілою та підзвітною. Це, у свою чергу, має стимулювати зростання громадянської активності, відповідальності та ініціативності у вирішенні локальних проблем та стратегічних питань розвитку громад.

Досвід функціонування українських громад в умовах воєнного стану переконливо продемонстрував, що ефективність децентралізаційних реформ значною мірою корелює з рівнем самоорганізації та залученості громадянського суспільства. Саме завдяки активній участі населення вдалося забезпечити значну мобілізацію ресурсів, стабільність життєдіяльності та надання життєво важливих послуг на місцях. Проте, попри очевидні переваги, існують виклики, які можуть нівелювати позитивний ефект децентралізації на громадянську участь. Зокрема, йдеться про недостатній рівень прозорості та підзвітності в окремих органах місцевого самоврядування, наявність корупційних ризиків, обмежену обізнаність громадян про доступні механізми участі, а також недостатню інституційну спроможність та фінансову стійкість окремих інститутів громадянського суспільства.

Крім того, активний розвиток цифрових технологій відкриває нові можливості для електронної демократії, але потребує впровадження стандартизованих та інклюзивних підходів до забезпечення цифрової грамотності та безпеки даних. Таким чином, наукове обґрунтування та практичні

рекомендації щодо посилення позитивного впливу децентралізації на участь громадян у місцевому самоврядуванні є актуальним завданням, спрямованим на розбудову сильної, демократичної та інклюзивної України. Необхідність переосмислення традиційних підходів та пошук інноваційних механізмів взаємодії влади і громади є критично важливими для забезпечення сталого розвитку та ефективного врядування в умовах сучасних трансформацій.

Стан наукової розробленості теми дослідження. Проблематика децентралізації влади та розвитку місцевого самоврядування, а також питання громадянської участі, перебувають у фокусі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Теоретичні основи децентралізації та її адміністративно-правові аспекти детально вивчалися такими українськими вченими, як Ю. Сибірянська, В. Венцель, Р. Слободян[40] які аналізували сутність, принципи та моделі децентралізації влади та адміністративно-територіального устрою. Зарубіжні науковці зокрема, М. Банас, В. Пууронен [47], досліджували компаративні аспекти урядової децентралізації та публічного управління. Проблеми ефективності взаємодії органів влади та громадськості в Україні, зокрема в контексті електронної демократії та громадського контролю, знайшли відображення у працях Д. Яремка, Н. Гавкалової [6], Міжнародний досвід партнерства інститутів громадянського суспільства з органами місцевого самоврядування, у тому числі у країнах ЄС, США та Канаді, досліджувався у контексті пошуку найкращих практик для України. Однак, незважаючи на значну кількість наукових напрацювань, комплексний та систематичний аналіз безпосереднього впливу децентралізаційних процесів в Україні на конкретні форми, інтенсивність та якість участі громадян у місцевому самоврядуванні, з урахуванням сучасних викликів (воєнний стан, цифрова трансформація, потреби післявоєнної відбудови) та виявлення невивчених аспектів, залишається недостатньо розробленим. Це створює підґрунтя для подальшого поглибленого дослідження, спрямованого на вироблення науково обґрунтованих висновків та практичних рекомендацій.

Мета бакалаврської роботи: визначити особливості впливу процесу децентралізації на рівень залучення громадян до здійснення місцевого самоврядування в Україні.

Завдання бакалаврської роботи:

1. Концептуалізувати сутність децентралізації та громадянської участі в контексті місцевого самоврядування.
2. Проаналізувати етапи та особливості процесу децентралізації в Україні.
3. Систематизувати форми та механізми участі громадян у місцевому самоврядуванні, що склалися в умовах децентралізації.
4. Оцінити поточний стан та ефективність участі громадян у місцевому самоврядуванні в Україні після децентралізаційної реформи.
5. Виявити ключові чинники, що обмежують та стимулюють участь громадян у децентралізованих громадах.
6. Розробити рекомендації з активізації громадянської участі в місцевому самоврядуванні України в умовах децентралізації.

Об'єкт дослідження: процес децентралізації в Україні.

Предмет дослідження: вплив децентралізації на участь громадян у місцевому самоврядуванні.

Гіпотеза дослідження: децентралізація в Україні сприяє підвищенню громадської участі у місцевому самоврядуванні завдяки розширенню повноважень органів місцевої влади, зміцненню фінансової спроможності громад та активізації громадянського суспільства

Для досягнення поставленої мети та реалізації визначених завдань бакалаврської роботи використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів дослідження.

- **Метод аналізу та синтезу** застосовано для розкриття понятійно-категоріального апарату децентралізації, громадянського суспільства та форм участі, а також для узагальнення теоретичних засад взаємозв'язку між децентралізацією та громадянською участю.

- **Системний метод** дозволив розглянути децентралізацію як складну систему взаємопов'язаних елементів, що впливають на різні аспекти громадянської участі, а також визначити її місце у загальній системі публічного управління.

- **Метод порівняльного аналізу (компаративний)** застосовано для зіставлення вітчизняного та зарубіжного досвіду функціонування громадянського суспільства та його взаємодії з місцевим самоврядуванням, що дозволило виявити спільні тенденції та національні особливості.

- **Статистичний метод** застосовано для аналізу кількісних показників, що характеризують рівень участі громадян, динаміку розвитку інститутів громадянського суспільства.

- **Метод контент-аналізу** використано для дослідження змісту нормативно-правових актів, стратегічних документів, публікацій у ЗМІ та матеріалів веб-ресурсів, що стосуються децентралізації та громадянської участі, для виявлення тенденцій та проблем.

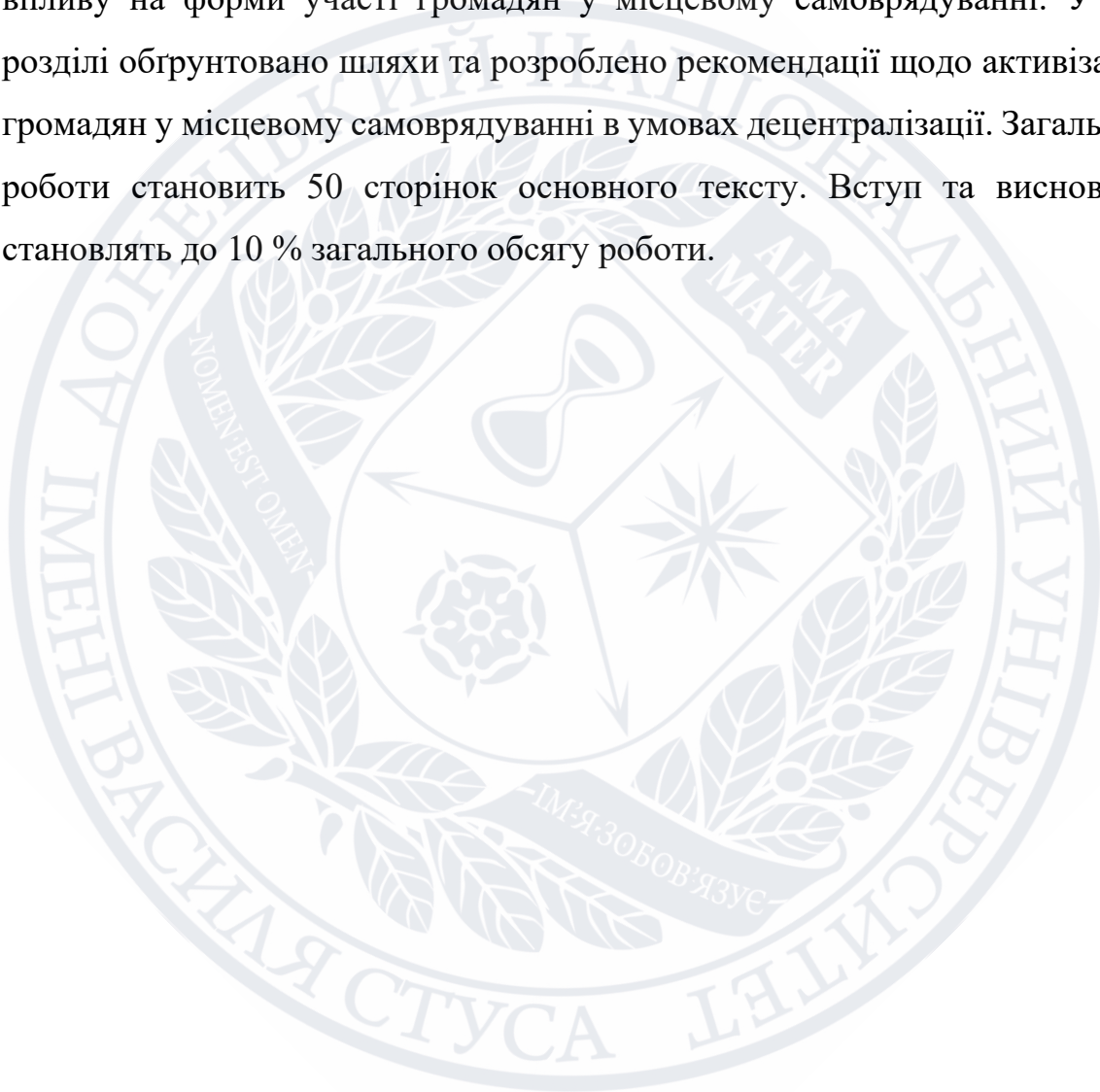
- **Метод моделювання** використаний для побудови узагальненої моделі ефективної взаємодії між органами місцевого самоврядування та громадськістю.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Бакалаврська робота виконана відповідно до плану наукових досліджень кафедри політології та державного управління Донецького національного університету імені Василя Стуса за темою «Публічна політика і державне управління в умовах війни та повоєнного відновлення України» та корелює з пріоритетними напрямками державної політики України у сфері децентралізації, розвитку місцевого самоврядування та становлення громадянського суспільства, визначеними, зокрема, положеннями Стратегії державної регіональної політики України та відповідними законодавчими актами.

Апробація результатів дослідження. Окремі положення дослідження були апробовані на другій Міжнародній науково-практичній конференції

«Міжнародна науково-практична конференція «Публічна політика і державне управління в умовах війни» [45].

Структура роботи. Бакалаврська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. У першому розділі визначено теоретичні засади децентралізації та громадянської участі. Другий розділ присвячено аналізу динаміки децентралізаційних процесів в Україні та оцінці впливу на форми участі громадян у місцевому самоврядуванні. У третьому розділі обґрунтовано шляхи та розроблено рекомендації щодо активізації участі громадян у місцевому самоврядуванні в умовах децентралізації. Загальний обсяг роботи становить 50 сторінок основного тексту. Вступ та висновки разом становлять до 10 % загального обсягу роботи.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА УЧАСТІ ГРОМАДСЬКОСТІ У МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ

1.1. Понятійно-категоріальний вимір громадянського суспільства, громадськості та форм участі у місцевому самоврядуванні

Фундаментальне дослідження сутності громадянського суспільства (ГС) та громадськості, а також їхніх форм участі у процесах місцевого самоврядування, є наріжним каменем для розуміння функціонування сучасної демократичної держави, оскільки саме ці концепти визначають механізми взаємодії між державою, суспільством та індивідом, формуючи основу для ефективного врядування та сталого розвитку, що є особливо актуальним для України в контексті її євроінтеграційних прагнень та розбудови повноцінної демократії, заснованої на принципах відкритості та інклюзивності [21].

Аналіз понятійно-категоріального апарату у цій сфері є критично важливим, оскільки дозволяє створити міцну теоретичну базу для подальших емпіричних досліджень, забезпечити єдине розуміння ключових термінів та уникнути термінологічної плутанини, що часто виникає у складних соціально-політичних концепціях, де кожен дослідник може вкладати власні тези у, здавалося б, усталені поняття, що ускладнює академічний діалог та формування єдиних наукових позицій. Науковий дискурс щодо громадянського суспільства вирізняється значною полісемією та еволюціонував протягом століть, відображаючи зміни у суспільно-політичних реаліях, домінуючих філософських поглядах та парадигмах управління, що зумовлює необхідність ретельного історичного та концептуального аналізу, який розкриває багатогранність цього явища[10].

Від античних уявлень про "політичне суспільство", де "громадянський" і "політичний" були синонімами, а сфера приватного життя була мінімальною, до середньовічних концепцій, що інтегрували релігійні та світські інститути, і далі до епохи Просвітництва, коли відбулося чітке розмежування між державою та суспільством, поняття ГС постійно трансформувалося, відображаючи

інтелектуальну та соціальну динаміку, що, зрештою, призвела до його сучасного розуміння як автономної сфери. Зокрема, такі мислителі, як Джон Локк та Жан-Жак Руссо, заклали основи для розуміння громадянського суспільства як сфери, що формується на засадах суспільного договору та природних прав індивідів, де держава є лише інструментом для забезпечення цих прав, а не їх джерелом, тоді як Адам Сміт зосередився на економічних аспектах самоорганізації, розглядаючи ГС через призму ринкових відносин та взаємодії індивідуальних інтересів, що, за певних умов, призводять до колективного блага через "невидиму руку ринку"[**Помилка! Джерело посилання не знайдено.**].

Георг Гегель, у свою чергу, запропонував складну діалектичну модель, де громадянське суспільство постає як проміжна ланка між сім'єю та державою, арена для боротьби приватних інтересів, яка, проте, потребує державного регулювання для досягнення загального блага та подолання потенційних конфліктів, що виникають з плюралізму інтересів. Сучасні наукові підходи до розуміння громадянського суспільства, громадськості та їхньої взаємодії з органами місцевого самоврядування є результатом багатовекторних досліджень у філософії, політології, соціології, правознавстві та публічному управлінні, кожен з яких пропонує свій унікальний погляд на ці складні соціальні феномени, що вимагає системного аналізу для виявлення найбільш релевантних та плідних концепцій для сучасного українського контексту, де роль активної громадськості та ефективного місцевого самоврядування є надзвичайно важливою для подолання викликів, пов'язаних з війною, відбудовою та подальшою демократизацією, а також для забезпечення сталого розвитку[3].

Серед різноманіття наукових підходів до визначення громадянського суспільства, виділяються своєю глибиною, впливовістю та здатністю пояснити складні взаємозв'язки між державою та суспільством, а саме: ліберальний, комунікативний, структурно-функціональний. Ці підходи, хоча й мають свої відмінності, взаємно доповнюють один одного, дозволяючи отримати більш повне та комплексне уявлення про феномен громадянського суспільства та його

роль у демократизації, а також про його потенціал у контексті місцевого самоврядування [2].

Ліберальний підхід, що бере свої витoki з класичної ліберальної думки, сформованої такими видатними мислителями, як Джон Локк, Джон Стюарт Мілль, Алексіс де Токвіль та Адам Сміт, розглядає громадянське суспільство як автономний простір, що існує між державою та приватною сферою, де індивіди добровільно об'єднуються у різноманітні асоціації, організації та групи за спільними інтересами, що є основою для формування плюралістичної демократії. Ключовою ідеєю цього підходу є утвердження індивідуальних прав та свобод як невід'ємних цінностей, захист приватної власності та обмеження державної влади, адже ГС постає як бастион проти тоталітаризму та авторитаризму, гарантуючи плюралізм думок та інтересів, що є необхідною умовою для розвитку відкритого суспільства. У рамках цієї концепції, добровільні асоціації, благодійні фонди, професійні об'єднання, релігійні громади та інші неурядові організації є основними акторами ГС, які діють незалежно від держави, формуючи "пояс" захисту індивіда та громади, а також виконуючи функції, які не можуть або не повинні виконуватися державою. Ці організації виконують функції артикуляції та агрегації інтересів, що дає змогу висловлювати та консолідувати різноманітні суспільні потреби, здійснюють лобіювання, надають соціальні послуги, що доповнюють або замінюють державні, контролюють дії уряду та беруть участь у формуванні публічної політики, створюючи конкурентне середовище для ідей та програм, що сприяє інноваціям та ефективності управління [26].

Так, наприклад, у США та Великій Британії, де цей підхід є особливо впливовим, значна частина соціальних послуг, адвокаційної діяльності та наукових досліджень здійснюється потужними неурядовими організаціями, які фінансуються з приватних джерел та функціонують на засадах самоврядування, що є показником розвиненості їхніх громадянських суспільств. Перевагою ліберального підходу є його акцент на автономії особистості, захисті громадянських свобод та стимулюванні різноманітності думок, що є

фундаментальним для демократичного розвитку та інновацій. Проте, його слабкість може полягати у потенційній фрагментації суспільства через надмірну конкуренцію інтересів, можливій нерівності у доступі до ресурсів між різними групами ГС, що може призвести до домінування більш впливових акторів, а також у недостатній увазі до колективних форм солідарності та потенційній апатії значної частини населення, що не залучена до активної діяльності ГС, особливо у суспільствах, які перебувають на стадії формування демократичних інститутів. Незважаючи на ці обмеження, ліберальний підхід залишається одним із фундаментальних для розуміння ролі громадянського суспільства у демократичних процесах, особливо в контексті розбудови правової держави в Україні, де захист прав та свобод є пріоритетом та основою для інтеграції у європейське правове поле[35].

Комунікативний підхід, розроблений на основі філософії Юргена Хабермаса та його теорії комунікативної дії та концепції публічної сфери, пропонує інше бачення громадянського суспільства, зосереджуючись на його ролі як простору раціональної комунікації, публічної дискусії та формування суспільної думки, що є основою для легітимації влади у демократичному суспільстві. У цьому розумінні, ГС є не просто сукупністю організацій, а мережею комунікативних структур та дискурсивних практик, де громадяни, через відкритий діалог, обговорення та обмін аргументами, формують колективні ідеї, норми та цінності, що стають основою для легітимності політичних рішень, а також для критичного осмислення та рефлексії над існуючим станом справ [46].

Публічна сфера, як простір, де ці дискусії відбуваються, є життєво важливою для функціонування демократії, оскільки вона дозволяє виявляти проблеми, артикулювати інтереси, критикувати дії влади та формувати консенсус щодо суспільно важливих питань, що є запорукою ефективною та відповідальною політики. Громадськість, у свою чергу, є активним учасником цього комунікативного процесу, використовуючи різноманітні канали – від традиційних засобів масової інформації до сучасних цифрових платформ,

соціальних мереж, онлайн-форумів та громадянських медіа – для обміну думками, поширення інформації, формування колективної волі та здійснення громадського контролю. Прикладом комунікативного підходу є діяльність аналітичних центрів, що генерують ідеї та пропозиції для публічного обговорення; незалежних журналістів та ЗМІ, що забезпечують критичне висвітлення подій та ініціюють розслідування; блогерів та лідерів думок, що ініціюють публічні дискусії та мобілізують громадську думку; а також громадянських рухів, що організовують мирні зібрання та акції протесту для привернення уваги до актуальних проблем та впливу на політику[1].

Цей підхід акцентує увагу на важливості неформальних мереж, діалогу та здатності суспільства до самоорганізації через обговорення та переконання, що є фундаментальним для функціонування "розмовної" демократії та формування громадянської активності. Його перевага полягає у фокусі на демократичних процедурах формування легітимності, здатності до самокорекції суспільних процесів та залученні широких верств населення до обговорення публічних питань, що сприяє більшій інклюзивності та прозорості урядування.

Водночас, недоліком може бути певна ідеалізація раціонального діалогу та недооцінка впливу владних відносин, ресурсних нерівностей та конфліктного потенціалу у суспільстві, які можуть спотворювати процес комунікації, а також проблеми з формуванням єдиної суспільної думки в умовах поляризації та інформаційних воєн. Для України, де формування ефективної публічної сфери та подолання поляризації є важливими завданнями, особливо в умовах воєнного стану, комунікативний підхід пропонує цінні інструменти для аналізу та розвитку механізмів електронної демократії та громадської участі на місцевому рівні, що дозволить підвищити легітимність рішень та посилити довіру до влади[5].

Структурно-функціональний підхід, що ґрунтується на концепціях Талкотта Парсонса, Роберта Мертона та Нікласа Лумана, розглядає громадянське суспільство як складову частину великої соціальної системи, що виконує певні стабілізуючі, інтеграційні та розвиваючі функції для підтримки її

балансу та функціонування, забезпечуючи внутрішню згуртованість та адаптацію до зовнішніх викликів. У рамках цього підходу, ГС є системою взаємопов'язаних інститутів та організацій, таких як громадські об'єднання, професійні асоціації, благодійні фонди, кооперативи, наукові товариства та інші недержавні структури, які виконують специфічні функції, спрямовані на задоволення суспільних потреб, контроль за владою, надання послуг, соціалізацію індивідів, інтеграцію різноманітних груп та артикуляцію інтересів, що не представлені державою або ринком. Кожна з цих функцій є важливою для забезпечення стабільності та динамічного розвитку суспільної системи, а також для запобігання надмірній концентрації влади у руках держави або бізнесу, створюючи "стримуючі" та "врівноважуючі" механізми, які сприяють демократичній рівновазі [3].

Прикладом структурно-функціонального розуміння ГС є діяльність профспілок, які захищають права працівників та сприяють соціальному діалогу між роботодавцями та працівниками; екологічних організацій, що моніторять стан навколишнього середовища та адвокуют сталий розвиток, впливаючи на державну екологічну політику; правозахисних організацій, що контролюють дотримання прав людини та сприяють утвердженню верховенства права, надаючи юридичну допомогу та проводячи моніторинг; або спортивних та культурних об'єднань, що сприяють соціалізації та формуванню спільнот, підтримуючи соціальну згуртованість[6].

Цей підхід дозволяє систематизувати різноманітні форми діяльності ГС, аналізувати їхні взаємозв'язки та оцінювати їхній внесок у функціонування суспільства загалом, зосереджуючись на їхніх ролях та взаємодії у суспільній структурі, що дозволяє виявляти ефективні моделі взаємодії. Його перевагою є можливість системного аналізу, виявлення дисфункцій у роботі ГС та його впливу на загальну стабільність системи, а також визначення функціональних "ніш", які заповнюються неурядовими акторами, що може бути основою для формування державної політики підтримки ГС.

Проте, слабкість може полягати у недостатній увазі до динаміки змін, інновацій та конфліктів у суспільстві, а також у потенційній недооцінці індивідуального виміру участі та можливості спонтанної самоорганізації, що не завжди вписується у жорсткі структурні рамки. Незважаючи на це, його цінність для оцінки впливу ГС на стабільність, інтеграцію та розвиток суспільства є значною, що робить його актуальним для комплексного аналізу в контексті України, де необхідно системно оцінювати внесок кожного елемента соціальної системи у загальну стійкість та розвиток, особливо в умовах воєнного часу та післявоєнної відбудови.

Усі підходи до форм участі громадськості в місцевому самоврядуванні відкривають можливості для вивчення розмаїття механізмів – від класичних до передових, що свідчить про поступ демократичних засад та технологічний розвиток. Традиційні форми, такі як громадські слухання, публічні обговорення, участь у консультативних радах, а також подання звернень та запитів до органів місцевого самоврядування, мають ключове значення для забезпечення базового рівня взаємодії. Вони дозволяють громадянам висловлювати свої позиції та отримувати інформацію про роботу місцевої влади, що є невід'ємною складовою принципів відкритого урядування.

Ці механізми, які відповідають ліберальному тлумаченню місцевого самоврядування як майданчика для вираження інтересів та захисту прав, є фундаментом для функціонування місцевої демократії, гарантуючи безпосередній зворотний зв'язок між владою та суспільством.

1.2. Взаємозв'язок децентралізації з активізацією громадянської участі

Реформа децентралізації, започаткована в Україні у 2014 році, стала однією з найбільш масштабних інституційних трансформацій за всю історію незалежності держави. Її головна мета полягає в передачі повноважень і ресурсів від центральних органів влади до місцевих громад, що, своєю чергою, створює передумови для зростання ролі громадян у процесах управління. У цьому контексті активізація громадянської участі постає не лише як супровідний ефект

децентралізації, а як необхідна умова її ефективності та результативності. Законодавча основа децентралізації та громадянської участі в Україні є досить широкою та багатогалузевою [8].

Передусім, фундаментальне значення має Конституція України, зокрема статті 5, 38 і 140–146, які гарантують право громадян на участь в управлінні державними справами та визначають засади місцевого самоврядування. Згідно зі статтею 5, «народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування». Стаття 38 надає кожному громадянину право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, а також право вільно обирати і бути обраним до органів державної влади та місцевого самоврядування [17].

Законодавча база України не лише створює умови для децентралізації, а й забезпечує широкий спектр механізмів громадянської участі. Проте практична реалізація цих прав та механізмів часто залежить від політичної волі місцевих органів влади, активності громади та рівня інституційної спроможності конкретної територіальної громади. Тому вдосконалення законодавства повинно йти паралельно з просвітницькою діяльністю, навчанням громадянських лідерів, створенням умов для формування сталої культури участі[2].

Децентралізація, як процес передачі повноважень, фінансових ресурсів та відповідальності від центральних органів влади до органів місцевого самоврядування та безпосередньо до місцевих громад, створює сприятливі, а часто й необхідні умови для посилення ролі громадянського суспільства та активізації громадянської участі. Цей процес є двостороннім: з одного боку, він надає місцевим громадам більшу автономію у прийнятті рішень, що стосуються їхнього розвитку, а з іншого – вимагає від громадян більшої відповідальності та залученості до управління власними справами. Локалізація прийняття рішень наближає владу до громадян, робить її більш зрозумілою, доступною та підзвітною, що, своєю чергою, стимулює бажання та можливості громадян безпосередньо впливати на вирішення питань, що стосуються їхнього повсякденного життя та благополуччя громади. Коли рішення приймаються на

місцевому рівні, громадяни краще розуміють наслідки цих рішень, оскільки вони безпосередньо відчують їхній вплив на своє життя та відчують більшу відповідальність за їх реалізацію, що сприяє формуванню активної громадянської позиції та переходу від пасивного спостерігача до активного учасника. До того ж, у децентралізованих системах, органи місцевого самоврядування часто мають більшу гнучкість у взаємодії з громадянським суспільством, оскільки вони не обмежені жорсткими централізованими процедурами та можуть оперативно реагувати на ініціативи громадськості, адаптуючи їх до локальних потреб та специфіки. Це відкриває простір для розвитку різноманітних форм партнерства, таких як публічно-приватні угоди, спільні проекти з громадськими організаціями, створення консультативних рад та робочих груп, що включають представників громадськості, а також грантові програми для підтримки місцевих ініціатив, що є потужним стимулом для розвитку громадянської активності [4].

В умовах децентралізації, інститути громадянського суспільства на місцевому рівні набувають більшої видимості та впливу, стаючи повноцінними партнерами для органів місцевого самоврядування у вирішенні соціальних, економічних та екологічних проблем громади, переходячи від ролі "критика" до "співтворця". Збільшення фінансових ресурсів та повноважень у громад створює нові можливості для самоорганізації громадян та розвитку місцевих ініціатив, адже місцеві органи влади можуть безпосередньо спрямовувати кошти на реалізацію проектів, ініційованих громадою, що підвищує ефективність використання бюджетних ресурсів та сприяє залученню до місцевого розвитку. Водночас, активізація громадянської участі є необхідною умовою для успішної децентралізації, оскільки без активної та відповідальної громадськості, передача повноважень може призвести до узурпації влади місцевими елітами або до неефективного управління через брак контролю та відсутність зворотного зв'язку[6].

Саме громадський контроль, який здійснюється через механізми відкритості, підзвітності та прозорості, забезпечує демократичний характер

децентралізації та запобігає зловживанням, що є критично важливим для побудови правової держави. Наприклад, впровадження системи електронних петицій та платформ громадського бюджетування на місцевому рівні, як це відбувається в Україні, є прямим наслідком децентралізації, адже саме місцеві громади отримують право та можливість вирішувати, на що витратити свої кошти та які ініціативи підтримувати, що безпосередньо впливає на якість життя в громаді[2].

В умовах воєнного стану децентралізація та активна участь громадян стали визначальними чинниками стійкості українського суспільства, продемонструвавши виняткову результативність у мобілізації ресурсів та підтримці життєдіяльності громад. Місцеві спільноти, завдяки переданим повноваженням та високому рівню самоорганізації, оперативно реагували на виклики, спричинені бойовими діями, забезпечували населення життєво необхідними послугами, надавали гуманітарну допомогу внутрішньо переміщеним особам та підтримували Сили оборони. Це слугує яскравим зразком синергії між децентралізованою владою та активним громадянським суспільством у кризових ситуаціях. Досвід країн Європейського Союзу підтверджує, що партнерство інститутів громадянського суспільства з органами місцевого самоврядування є ключовим інструментом для розв'язання місцевих проблем. Такі форми співпраці, як партнерські угоди, консультативні органи, грантові програми чи делегування функцій, довели свою ефективність у забезпеченні прозорості управління, залученні громадськості до ухвалення рішень на рівні громад та покращенні якості послуг[17].

Практика залучення громадських організацій до реабілітації ветеранів, як це відбувається в Ізраїлі, де діє потужна система комплексної підтримки військових, або координація зусиль у наданні гуманітарної допомоги, що продемонструвала Україна під час повномасштабного вторгнення, є цінними уроками для подальшого формування стійкої та інклюзивної системи місцевого самоврядування. У ній громадянське суспільство відіграє центральну роль, а децентралізація виступає каталізатором для розкриття його потенціалу. Аналіз

світового досвіду також свідчить про те, що ефективна взаємодія між урядом і громадянами має важливе значення для всіх сфер суспільного життя, але вона особливо критична для захисту прав людини. Адже залучення громадян до формування політики та управління державою на демократичних засадах через офіційні форми прямої участі та діяльність громадських організацій є життєво важливим для забезпечення верховенства права та демократичного розвитку. Прозорість і відкритість урядової інформації та процесів ухвалення рішень є основоположними для цього процесу, оскільки вільний доступ до інформації та можливість для громадського обговорення дозволяють громадянам контролювати діяльність влади, забезпечуючи систему стримувань і противаг, необхідну для функціонування будь-якої демократії. Ця взаємодія між урядом і громадянами є ключовою для побудови інклюзивного та відповідального суспільства, де права людини поважаються і захищаються, а влада є фундаментальною складовою розвитку держави[37].

Однак, попри значні переваги та потенціал, взаємозв'язок децентралізації та громадянської участі стикається з низкою викликів, які потребують системного підходу та цілеспрямованих зусиль для їх подолання. Серед таких викликів виділяються недостатність механізмів для прозорого розподілу коштів та контролю за діяльністю громадських організацій, що може підривати довіру до них та до процесу децентралізації загалом. Також значною проблемою є відсутність стандартизованих та адаптованих навчальних програм для підвищення цифрових компетенцій та забезпечення інклюзивної цифрової грамотності серед різних вікових та соціальних груп населення, що обмежує можливості їхньої повноцінної участі в електронній демократії [25].

Недостатня кількість кваліфікованих тренерів та інструкторів, особливо у регіонах, а також обмежений доступ до необхідного обладнання та навчальних матеріалів для вразливих категорій населення, є серйозними бар'єрами. Психологічні бар'єри та недовіра до нових технологій серед певних сегментів населення також вимагають уваги. Проблеми безпеки персональних даних та конфіденційності, що викликають недовіру серед населення до електронних

сервісів; необхідність постійного оновлення та інтеграції інформаційних систем різних відомств; технічні збої та відсутність єдиних стандартів взаємодії, а також недостатня проінформованість громадян про наявні цифрові сервіси та їхні переваги – все це обмежує потенціал цифровізації як каталізатора участі [38].

Ризики маніпуляцій та кіберзагроз, що можуть скомпрометувати результати електронного голосування чи опитувань; недостатня зацікавленість громадян у довгостроковій участі та низька активність у обговореннях; відсутність чітких механізмів імплементації рішень, прийнятих через електронні платформи; а також бюрократична інерція та опір змінам з боку частини державних службовців – є перешкодами на шляху до повноцінного розвитку електронної демократії. Крім того, недостатнє розуміння цінності відкритих даних державними органами; технічні та правові складності у забезпеченні анонімізації чутливої інформації; відсутність уніфікованих стандартів публікації даних та їхньої якості; а також обмеженість навичок аналізу великих обсягів інформації серед громадських активістів та журналістів – все це створює виклики для впровадження відкритих даних та прозорості урядування.

Для забезпечення дійсно міцного громадянського суспільства та налагодження по-справжньому ефективної та продуктивної кооперації між громадськими об'єднаннями та місцевою владою в умовах, коли децентралізація вже є незворотним процесом, конче потрібен всеохоплюючий, цілісний та системний підхід. Це не просто набір окремих заходів, а взаємопов'язана стратегія, що має охопити всі ключові аспекти взаємодії.

Насамперед, ключовим є кардинальне зміцнення інституційної спроможності громадських організацій. Це означає не лише разове надання ресурсів, а створення надійної та стабільної основи для їхньої роботи. Йдеться про системне надання грантів, субсидій та розробку довгострокових, стабільних фінансових програм, що гарантуватимуть їхню безперервну діяльність, можливість розвиватися та реалізовувати амбітніші проекти. Без фінансової стабільності громадські організації не зможуть повноцінно виконувати свої функції та бути надійним партнером для влади.

Поряд з фінансовою підтримкою, вкрай важливо мінімізувати бюрократичні бар'єри, що перешкоджають активному залученню громадських організацій до місцевого самоврядування. Це вимагає значного зменшення адміністративного тиску на них. Необхідно переглянути та спростити процедури реєстрації, звітності та участі в консультативних органах. Також варто створити уніфіковані, легкодоступні точки контакту для взаємодії між громадськістю та представниками влади, що значно спростить комунікацію та підвищить її ефективність[14].

Особливе значення має запровадження прозорих систем фінансування для громадських ініціатив на місцях. Це не просто вимога часу, а фундамент для побудови взаємної довіри. У поєднанні із забезпеченням повної підзвітності та відкритості у використанні коштів, це є вирішальним для формування довіри як з боку громадян, так і з боку влади. Громадськість повинна чітко бачити, як і на що витрачаються кошти, а влада — мати впевненість у доброчесності та ефективності використання наданих ресурсів [19].

Інтеграція вказаних заходів у цілісну стратегічну рамку створює необхідні передумови для формування сприятливого інституційного середовища, що забезпечує стаке зростання потенціалу громадянського суспільства як ключового партнера у процесах децентралізації та зміцнення місцевого самоврядування. Такий підхід не лише сприяє підвищенню ефективності публічного управління на місцевому рівні, але й активізує залучення громадян до процесів формування та реалізації стратегій розвитку своїх територіальних громад, що є важливою умовою побудови інклюзивної демократії [44].

Досягнення зазначених цілей вимагає здійснення всебічного, неупередженого аналізу поточного стану інститутів громадянського суспільства, а також оцінки їх впливу на суспільно-політичні трансформації. З цією метою доцільним є використання інструментів кількісного та якісного моніторингу, зокрема Індексу сталості організацій громадянського суспільства (CSOSI), який дозволяє комплексно оцінити розвиток сектору за сімома ключовими параметрами: правове регулювання, організаційна спроможність, фінансова

життєздатність, здатність до адвокації, якість надання послуг, рівень розвитку секторальної інфраструктури та публічне сприйняття [31].

Комплексне застосування цього індексу, у поєднанні з іншими релевантними показниками — такими як рівень громадської довіри до інституцій, ступінь залученості населення до процесів місцевого врядування, прозорість бюджетного планування та ефективність використання публічних коштів — надає можливість сформувати цілісне уявлення про стан розвитку громадянського суспільства. Такий підхід також дозволяє визначити ступінь його впливу на процеси демократизації, забезпечення підзвітності та побудову ефективної системи врядування на всіх рівнях [21].

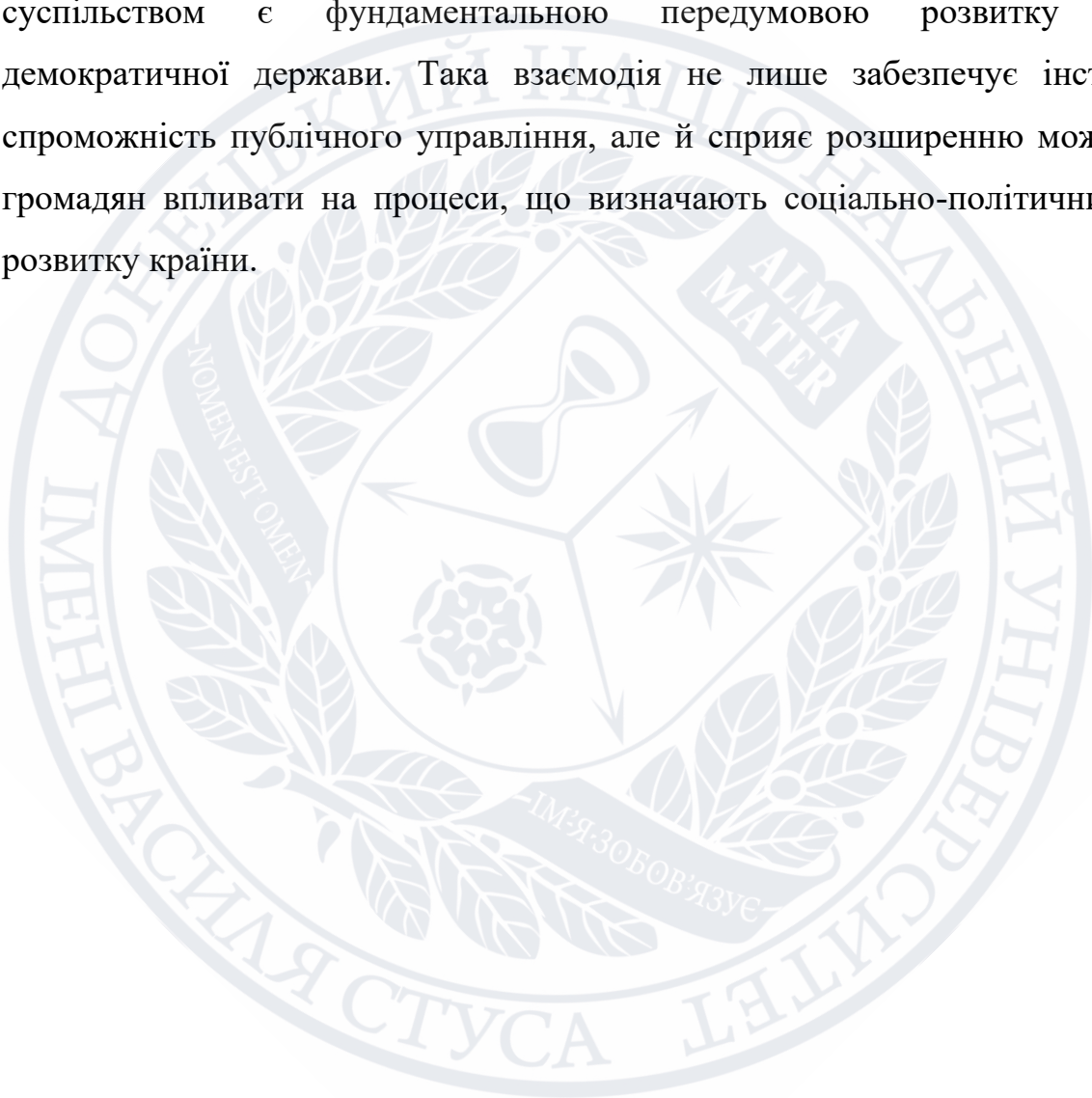
Формування ефективної моделі публічного управління вимагає налагодження конструктивної, інституціоналізованої взаємодії між органами державної влади, представниками громадянського суспільства та бізнес-структурами. Такий підхід передбачає спільне напрацювання узгоджених рішень щодо трансформації соціально-економічної та політичної систем у напрямі її модернізації. Центральним елементом цього процесу є створення сталих каналів комунікації та інклюзивного діалогу, зокрема через використання платформ участі, таких як громадські ради при органах державної влади та місцевого самоврядування [27].

Згідно з положеннями Указу Президента України «Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», а також відповідною постановою Кабінету Міністрів України, зазначені консультативно-дорадчі органи виступають ключовими інструментами демократичного врядування. Вони забезпечують залучення громадськості до процесів формування політики, підвищують рівень прозорості та сприяють зміцненню механізмів підзвітності державних інституцій [14].

Інкорпорація громадської думки у процеси прийняття державних рішень підвищує легітимність управлінських дій, а також сприяє поглибленню соціального діалогу. Це, у свою чергу, формує підґрунтя для зростання громадянської довіри до інституцій влади та активізації участі громадян у

вирішенні суспільно значущих питань. У контексті досягнення цілей сталого розвитку стратегічне значення має створення сприятливого інвестиційного клімату та забезпечення раціонального використання бюджетних ресурсів. Це вимагає високого рівня відкритості публічного управління та ефективного функціонування механізмів громадського контролю.

Отже, формування системної взаємодії між державою та громадянським суспільством є фундаментальною передумовою розвитку сучасної демократичної держави. Така взаємодія не лише забезпечує інституційну спроможність публічного управління, але й сприяє розширенню можливостей громадян впливати на процеси, що визначають соціально-політичний вектор розвитку країни.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА УЧАСТЬ ГРОМАДСЬКОСТІ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

2.1. Ефективність співпраці громадянського суспільства та місцевого самоврядування за кордоном

У контексті сучасних глобальних трансформацій, що супроводжуються численними викликами – від економічної турбулентності до зростання соціальної нерівності та поглиблення екологічної кризи – питання ефективної взаємодії між інститутами громадянського суспільства (ІГС) та органами місцевого самоврядування (ОМС) набуває особливої значущості. Така взаємодія виступає ключовим чинником побудови демократичного, відкритого та інклюзивного суспільства, здатного гнучко адаптуватися до потреб громадян та забезпечувати сталий розвиток територіальних громад [7].

Зростаючий вплив громадянського суспільства в країнах з усталеними демократичними традиціями доводить, що партнерські моделі співпраці між ІГС та ОМС є ефективним механізмом реагування на локальні виклики. У цьому контексті аналіз зарубіжного досвіду, зокрема практик країн Європейського Союзу, має важливе прикладне значення для України, яка перебуває в активній фазі реформування системи місцевого врядування. Успішні інструменти взаємодії, такі як публічно-приватне партнерство, консультативно-дорадчі органи, грантові ініціативи, інституціоналізовані платформи діалогу та делеговані управлінські повноваження, демонструють високу ефективність у підвищенні прозорості управлінських рішень, залученні громадськості до процесу вироблення політик та покращенні якості публічних послуг[8].

У цьому контексті особливого значення набуває створення консультативних рад і комітетів, що зарекомендували себе як дієвий інструмент включення ІГС до процесів прийняття рішень на місцевому рівні в європейських державах. Ці інституції функціонують як канали для постійного діалогу, експертного обговорення та консультацій між органами місцевого

самоврядування, представниками громадськості, науковими колами та іншими зацікавленими сторонами.

Основна мета діяльності таких рад полягає у посиленні прозорості, інклюзивності та суспільної легітимності управлінських процесів. Вони забезпечують механізм збору зворотного зв'язку від громадян, що дозволяє органам місцевого самоврядування більш точно враховувати соціальні потреби та очікування населення під час формування і реалізації місцевих політик. У підсумку це сприяє прийняттю більш обґрунтованих, ефективних рішень і водночас зміцнює суспільну довіру до органів влади, посилюючи демократичну легітимність інституцій на місцевому рівні[37].

У країнах ЄС консультативні ради можуть мати різні форми та функціонувати на різних рівнях, від загальноміських до тематичних або районних.

У Німеччині поширені так звані "громадські ради" (Bürgerbeiräte), які є постійними або тимчасовими дорадчими органами при муніципалітетах. Вони часто створюються для обговорення конкретних питань розвитку міст, наприклад, планування міського простору, транспортної інфраструктури, або соціальних послуг. Прикладом можуть бути ради з питань інтеграції мігрантів, які допомагають місцевій владі розробляти політики, що сприяють їхній адаптації [48].

У Франції функціонують ради з питань місцевого розвитку (Conseils de développement), які об'єднують представників різних секторів суспільства (економічних, соціальних, культурних) для вироблення стратегічних рекомендацій щодо розвитку територій. Вони є важливою складовою регіонального та місцевого планування [48].

Переваги консультативних рад:

- підвищення якості рішень: залучення експертів та зацікавлених сторін дозволяє враховувати різні точки зору та отримувати більш повну інформацію, що призводить до прийняття більш обґрунтованих та ефективних рішень;

- легітимність та довіра: участь громадян у процесі прийняття рішень підвищує їхню довіру до влади та сприяє легітимізації прийнятих політик;
- розвиток громадянської активності: консультативні ради стимулюють громадян до активної участі в житті громади та сприяють розвитку їхніх навичок у сфері аналізу та формування політик;
- попередження конфліктів: відкритий діалог та обговорення проблемних питань на ранніх стадіях допомагають запобігти потенційним конфліктам та знайти компромісні рішення.

Незважаючи на значні переваги, функціонування консультативних рад може стикатися з певними викликами:

- формалізація участі: існує ризик перетворення консультативних рад на суто формальні органи без реального впливу на прийняття рішень;
- недостатня репрезентативність: якщо склад ради не відображає всього спектру інтересів громади, її рекомендації можуть бути неповними або упередженими;
- відсутність ресурсів: для ефективної роботи консультативні ради потребують належного фінансування та кадрового забезпечення;
- опір змінам: деякі представники ОМС можуть чинити опір ідеї залучення громадян до управління, побоюючись втрати контролю або ускладнення процесів прийняття рішень [45].

Грантові програми є одним з найпоширеніших та найефективніших інструментів фінансової підтримки інститутів громадянського суспільства (ІГС) з боку органів місцевого самоврядування (ОМС) у країнах Європейського Союзу. Ці програми дозволяють ОМС не лише стимулювати громадську активність, а й залучати ІГС до вирішення актуальних місцевих проблем, використовуючи їхній потенціал, експертизу та спроможність до мобілізації ресурсів[41].

Суть грантових програм полягає у наданні фінансової допомоги громадським організаціям, благодійним фондам та іншим неприбутковим

структурам для реалізації конкретних проєктів, що відповідають пріоритетам місцевого розвитку та потребам громади. Цей механізм дозволяє:

- підтримувати інновації: гранти часто надаються для пілотних проєктів, які пропонують нові підходи до вирішення суспільних проблем;
- стимулювати ініціативу: громадянські організації отримують можливість втілювати власні ідеї та проєкти, що відповідають їхнім цілям та експертизі;
- забезпечувати гнучкість: омс можуть оперативно реагувати на змінні потреби громади, оголошуючи конкурси на гранти за певними напрямками;
- підвищувати прозорість та підзвітність: умови грантових конкурсів зазвичай передбачають чіткі вимоги до звітності та оцінки результатів, що забезпечує відповідальне використання коштів.
- залучати додаткові ресурси: гранти часто виступають як "стартовий капітал", що дозволяє ІГС залучати додаткові кошти від інших донорів або через фандрейзинг[38].

Грантові програми широко застосовуються у всіх країнах ЄС, проте їхні форми та пріоритети можуть відрізнятися залежно від національного законодавства та місцевих потреб.

У країнах Європейського Союзу механізми фінансової підтримки громадських ініціатив з боку органів місцевого самоврядування є одним із ключових інструментів розвитку інститутів громадянського суспільства (ІГС) та посилення демократичної участі на локальному рівні. Зокрема, в Німеччині муніципалітети відіграють активну роль у фінансуванні соціально значущих проєктів шляхом надання грантів для реалізації ініціатив у сфері культури, спорту, молодіжної політики та соціальної інтеграції. Значна увага приділяється підтримці мігрантів через спеціалізовані фонди, які спрямовують ресурси на мовні курси, культурні заходи та програми зайнятості, що реалізуються громадськими організаціями[34].

У Франції муніципальна політика підтримки ІГС реалізується через систему субсидій та грантів, що надаються асоціаціям для впровадження

ініціатив у сферах культури, освіти, спорту та соціальної допомоги. Це формує основу сталого функціонування громадського сектору та сприяє зміцненню місцевої спільноти. Подібна практика активно впроваджується і в країнах Центральної та Східної Європи, зокрема у Польщі, де після вступу до Європейського Союзу зросла роль грантових програм, що реалізуються за підтримки структурних фондів ЄС. Ці програми орієнтовані на розбудову інституційної спроможності громадянського суспільства у сферах захисту прав людини, демократизації та соціального захисту[33].

Одним із ключових напрямів взаємодії між ОМС та ІГС у ЄС є впровадження інституційних платформ для громадського діалогу. Зокрема, інструменти партисипативної демократії, такі як платформи для консультацій та громадське (партисипативне) бюджетування, відіграють провідну роль у залученні громадян до прийняття рішень. Ці механізми забезпечують ефективну комунікацію між владою та громадськістю, підвищують прозорість управлінських процесів і зміцнюють суспільну довіру до місцевих інституцій.

Партисипативне бюджетування є прикладом успішного впровадження принципів прямої демократії на муніципальному рівні. Воно дозволяє мешканцям безпосередньо впливати на розподіл бюджетних ресурсів, ініціюючи власні проєкти та беручи участь у голосуванні за найбільш пріоритетні ініціативи. Цей підхід довів свою ефективність у підвищенні громадянської активності та залученні широких верств населення до управлінських процесів[40].

У низці європейських міст застосовуються інноваційні цифрові рішення для підвищення залученості громадян. Наприклад, у Мадриді та Барселоні функціонують онлайн-платформи для громадської участі, що дозволяють мешканцям висловлювати пропозиції, брати участь у публічних обговореннях і здійснювати електронне голосування щодо міських ініціатив. Аналогічно, у Польщі запровадження обов'язкових процедур партисипативного бюджетування в низці великих міст сприяло реалізації тисяч локальних проєктів — від облаштування дитячих майданчиків до покращення транспортної

інфраструктури, що свідчить про зростання ефективності громадянської участі в управлінні розвитком територій.

2.2. Практика участі громадськості у процесі прийняття рішень в умовах децентралізації

Участь громадськості у процесах прийняття управлінських рішень є фундаментальною умовою ефективного демократичного врядування. У контексті децентралізаційних реформ ця умова набуває особливої значущості, оскільки територіальні громади отримують розширені повноваження та фінансові ресурси, що, у свою чергу, супроводжується зростанням відповідальності за розробку та реалізацію публічної політики на місцевому рівні. Проте на практиці потенціал участі громадян залишається частково нереалізованим через наявність як структурних, так і поведінкових бар'єрів[1].

Характер взаємодії між органами місцевого самоврядування (ОМС) та інститутами громадянського суспільства (ІГС) є багатовимірним і зумовлений низкою чинників: ступенем розвитку громадянського суспільства у конкретному середовищі, відкритістю та прозорістю місцевої влади, наявністю спільних стратегічних пріоритетів, а також політичною волею до співпраці. Форми такої взаємодії можуть варіюватися від елементарного обміну інформацією та проведення консультацій до реалізації спільних ініціатив, залучення до ухвалення рішень та делегування функціональних повноважень[5].

До початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року, механізми громадської участі переважно реалізовувалися через консультативно-дорадчі органи, громадські слухання, реалізацію проєктів за грантової та бюджетної підтримки, моніторинг діяльності органів місцевої влади, а також адвокаційні кампанії. Однак із початком збройної агресії характер взаємодії набув якісно нових рис, перетворившись на надзвичайний формат співпраці, обумовлений викликами воєнного часу[7].

Громадські об'єднання, особливо волонтерські ініціативи, стали ключовими суб'єктами національної стійкості, взявши на себе виконання низки

критично важливих функцій, які зазвичай належать до компетенції держави. Серед них — організація надання гуманітарної допомоги, підтримка Збройних Сил України, опіка над внутрішньо переміщеними особами, забезпечення медичної та психологічної допомоги, а також участь у відновленні зруйнованої інфраструктури. Це спричинило безпрецедентний рівень координації, коли органи місцевої влади та громадські організації об'єднували ресурси й зусилля задля забезпечення життєдіяльності громад та подолання наслідків збройного конфлікту[31].

У нинішніх умовах воєнного стану партнерство між ОМС та ІГС особливо активно проявляється у сферах забезпечення базових гуманітарних потреб, організації процесів евакуації й розміщення ВПО, функціонування пунктів обігріву, логістики допомоги, а також у проєктах оперативної відбудови. Таке партнерство потребує високої адаптивності, швидкого реагування, взаємної довіри та постійного обміну актуальною інформацією. Скоординоване планування та узгоджене використання ресурсів є критично важливими, аби забезпечити ефективність дій та уникнути дублювання зусиль — особливо в умовах нестачі ресурсів та непередбачуваних ризиків[19].

Водночас, попри позитивну динаміку розвитку партнерства, залишаються і суттєві виклики. Серед них — обмежена інституційна спроможність як ОМС, так і ІГС, що не завжди відповідає масштабу поточних викликів. Крім того, не менш актуальним є питання подальшої інституціоналізації взаємодії, яка дозволить перевести спонтанну чи персоналізовану співпрацю у системну, структуровану форму. Такий підхід є необхідною умовою забезпечення стабільності, передбачуваності та стійкості громадянського партнерства в довгостроковій перспективі[25].

Одним із визначальних чинників, що формує якість взаємодії між органами місцевого самоврядування (ОМС) та інститутами громадянського суспільства (ІГС), є рівень взаємної довіри. Цей показник значною мірою залежить від ступеня відкритості владних структур, прозорості прийняття управлінських рішень та готовності до інклюзивного діалогу. За останні роки в Україні

спостерігається стійке зростання довіри населення до громадських організацій, зокрема до волонтерських ініціатив. Така тенденція обумовлена високим рівнем мобільності, ефективністю реагування на кризові ситуації та гнучкістю організацій громадянського сектору, що дозволяє їм оперативно задовольняти потреби громади в умовах обмежених ресурсів і нестабільного середовища[18].

Зростаючий авторитет ІГС створює сприятливі передумови для їх інституціоналізації як повноправних партнерів у процесах місцевого врядування.

Проте, попри позитивну динаміку, на практиці нерідко виникають труднощі у налагодженні ефективної співпраці. Зокрема, відсутність прозорих процедур ухвалення рішень на місцевому рівні може призводити до зниження рівня довіри з боку громадськості. Додатковим бар'єром є формалізований підхід до залучення ІГС до діяльності консультативно-дорадчих органів, коли участь громадських представників є номінальною та не супроводжується реальним впливом на політичний процес. Така практика демотивує активістів, знижує інтерес до участі в управлінні громадськими справами та підриває основи довгострокового партнерства [26].

Для подолання цих викликів необхідна послідовна імплементація інструментів відкритості та підзвітності з боку ОМС. Зокрема, йдеться про системне оприлюднення інформації щодо діяльності органів влади, забезпечення відкритих і конкурентних процедур призначення на посади, а також створення ефективних каналів зворотного зв'язку з громадянами. Такі дії сприятимуть підвищенню довіри з боку населення та залученню більшої кількості громадян до участі в управлінських процесах, що, у свою чергу, підвищить легітимність ухвалених рішень[5].

З іншого боку, і самі громадські об'єднання повинні дотримуватися принципів відкритості та підзвітності. Зокрема, важливо забезпечувати регулярне інформування громадськості про свою діяльність, результати реалізованих проєктів, а також публікувати фінансову звітність. Такий підхід дозволяє не лише посилити довіру до громадських організацій, а й зміцнити їхній

інституційний авторитет, що є критично важливим у контексті довгострокової взаємодії з органами влади та міжнародними донорами[30].

Формально в Україні створено всі необхідні механізми для участі громадян: громадські слухання, електронні петиції, бюджети участі, громадські ради при органах влади. Однак у багатьох громадах ці інструменти функціонують лише номінально. Наприклад – Криворізька міська територіальна громада, яка впродовж 2019–2022 років проводила регулярні конкурси громадських проєктів у межах бюджету участі. Загалом за ці роки було подано понад 380 ініціатив, з яких 124 були допущені до голосування, а реалізовано — 58. Проєкти охоплювали питання благоустрою, безпеки, освіти, культури. Водночас, за результатами моніторингу ГО «Центр суспільних комунікацій», більше ніж 60% фінансування отримували проєкти, ініційовані організаціями, афілійованими з місцевими депутатами або керівниками бюджетних установ. Наприклад, у 2021 році всі переможці конкурсу в Центральній-Міському районі були пов'язані з місцевим управлінням освіти, що викликало занепокоєння серед незалежних ініціативних груп[41].

Крім того, мешканці Кривого Рогу неодноразово повідомляли про складну процедуру подання заявок, відсутність консультативної підтримки та непрозорість у формуванні експертної комісії, яка оцінювала подані проєкти. Це призвело до зниження довіри до інструменту бюджету участі: кількість поданих проєктів у 2022 році зменшилася майже на 40% порівняно з 2020 роком. Влада намагалася компенсувати падіння активності через рекламну кампанію в соціальних мережах і створення спеціального мобільного додатку, але участь у голосуванні залишалася низькою — лише 3,4% від зареєстрованого населення громади. Це свідчить про необхідність перегляду процедур, забезпечення рівного доступу до участі та відновлення довіри з боку громадськості[41].

Дослідження Національного інституту стратегічних досліджень (2022) охоплювало 50 територіальних громад з різних регіонів України, включаючи як великі міста, так і малі сільські громади. Метою було оцінити реальну ефективність механізмів участі громадськості в ухваленні управлінських рішень.

У 38% громад консультації з громадськістю проводилися лише формально: громадські слухання ініціювалися лише з метою виконання формальних вимог, а їх результати не впливали на остаточні рішення місцевої влади. У багатьох випадках протоколи слухань не публікувалися, а пропозиції громадян не вносилися до проектів рішень, що викликало розчарування серед активної частини населення. У 22 громадах, що брали участь у дослідженні, виявлено відсутність системного підходу до збору громадської думки: не функціонували онлайн-опитування, не було створено каналів зворотного зв'язку з мешканцями. У звіті наголошено, що ключовою проблемою є збереження залишків радянської адміністративної культури, яка тяжіє до авторитарного стилю управління й не визнає громадськість як повноправного учасника процесу. У результаті цього навіть ті громадяни, які бажають бути залученими, не мають ефективних механізмів для впливу на публічну політику[45].

Проблеми посилюються браком інформаційної відкритості. У сільських громадах, як-от Великоберезовицька (Тернопільська область), обговорення стратегічних планів розвитку обмежується вузьким колом посадовців і старост. Громадяни не залучаються до дискусій через відсутність належного інформування, брак навичок та каналів комунікації. При цьому об'єктивно існує і технічний бар'єр: не всі громади мають сайти з оновлюваною інформацією або сторінки в соціальних мережах[42].

Додатковим викликом залишається низька правова обізнаність населення. У результаті опитування, проведеного Центром «Соціальні індикатори» у 2023 році, було опитано 2 100 мешканців 24 територіальних громад із різних регіонів України, включаючи як міські, так і сільські території. Виявилося, що 56% респондентів у громадах до 10 тисяч осіб не знали про своє право ініціювати проведення громадських слухань, а 71% ніколи не чули про електронні петиції як інструмент локальної демократії. Найнижчий рівень обізнаності зафіксовано в Західних та Центральних регіонах, особливо у сільських громадах, де доступ до Інтернету обмежений, а інформаційна політика місцевих рад зосереджена переважно на традиційних оголошеннях. Опитування також засвідчило, що лише

19% респондентів коли-небудь брали участь у публічних обговореннях або подавали свої пропозиції щодо місцевого розвитку. При цьому 42% зазначили, що не довіряють місцевій владі, вважаючи, що їхня участь не матиме реального впливу на ухвалення рішень[31].

В умовах воєнного стану механізми участі були суттєво обмежені. Проте окремі громади знайшли альтернативні форми залучення громадян. У Чернігівській області громада Ічня у 2022 році ініціювала створення волонтерського штабу, що функціонував паралельно з міськрадою і залучав мешканців до ухвалення рішень щодо розподілу гуманітарної допомоги. Цей штаб об'єднав представників громадських організацій, місцевого бізнесу, вчителів, медиків і добровольців, які разом координували закупівлю продуктів, ліків та засобів першої необхідності. На щотижневих зборах вирішувалися пріоритети допомоги, і голос кожного учасника мав однакову вагу. Особливої уваги надавалося потребам людей похилого віку, самотніх осіб і багатодітних сімей, які в умовах бойових дій виявилися найбільш вразливими. У штабі також працювали мобільні групи для доставки гуманітарної допомоги у віддалені села громади[4].

Мешканці Ічні активно використовували соціальні мережі для оперативної комунікації: було створено спільноту у Facebook, де публікувалися звіти, прохання про допомогу та результати рішень. Завдяки прозорості та горизонтальній моделі управління громада зберегла високий рівень довіри й солідарності навіть у надзвичайних умовах. Згодом Ічнянська міська рада офіційно визнала штаб частиною системи реагування, а деякі його учасники стали радниками при виконавчому комітеті. Такий досвід став основою для подальшої інституціоналізації громадської участі у повоєнному відновленні громади[4].

Розвиток цифрових технологій створює нові можливості для взаємодії. Наприклад, платформа «ВзаємоДія» використовується у низці громад для збирання пропозицій щодо бюджету, підзвітності депутатів, моніторингу стану доріг та шкіл. Водночас брак цифрової грамотності обмежує потенціал цієї

технології в малих громадах, де старші мешканці не мають навичок користування електронними інструментами[5].

Органи місцевого самоврядування можуть відігравати ключову роль у цьому процесі, ініціюючи спільні освітні програми для представників як влади, так і громадськості, запрошуючи експертів та тренерів, а також надаючи доступ до навчальних матеріалів та ресурсів, що сприятиме взаємному розумінню, підвищенню рівня довіри та розвитку культури партнерства, заснованої на спільних цінностях та цілях. Створення ефективних платформ взаємодії між органами місцевого самоврядування та громадськими об'єднаннями для постійного діалогу та консультацій є ще одним критично важливим кроком, адже саме ці платформи забезпечують безперервний обмін інформацією, обговорення актуальних проблем та спільну розробку рішень, що дозволяє уникнути непорозумінь, запобігти конфліктам та забезпечити більшу ефективність у прийнятті рішень. Це можуть бути постійно діючі дорадчі органи, тематичні робочі групи, спільні форуми та конференції, а також сучасні онлайн-платформи для електронних консультацій та петицій, що дозволяють залучити ширше коло громадян та громадських об'єднань до процесів місцевого самоврядування[18].

Обмін практичним досвідом між територіальними громадами щодо ефективної взаємодії з інститутами громадянського суспільства (ІГС) є важливим інструментом інституційного навчання та підвищення якості управління. Така взаємодія сприяє поширенню апробованих моделей співпраці, дозволяє уникати повторення типових помилок, адаптувати успішні кейси до локального контексту, що у підсумку прискорює розвиток громадянського суспільства та підвищує ефективність публічного врядування. Обмін досвідом може здійснюватися у формі фахових семінарів, конференцій, практичних тренінгів (воркшопів), а також шляхом створення цифрових платформ для обміну знаннями та кращими практиками[24].

Розбудова таких каналів горизонтального навчання дозволяє не лише посилити інституційну спроможність ОМС, а й підвищити мотивацію громад до активнішого залучення громадськості в управлінські процеси. Особливої ваги це

набуває в умовах війни та післявоєнної відбудови, коли ефективна співпраця між владою та громадянським суспільством виступає не лише інструментом соціальної мобілізації, а й гарантією стійкості, демократичного порядку та цілісного розвитку[32].

Сучасні українські реалії засвідчують високий рівень активності громадянського суспільства, зокрема волонтерських і ініціативних об'єднань, а також зростаючий вплив громадськості на процеси місцевого самоврядування. Це демонструє наявність значного потенціалу для подальшої інтеграції ІГС у формування та реалізацію публічної політики. Водночас, ефективна реалізація цього потенціалу стикається з низкою викликів — серед них недостатня інституційна спроможність, обмежене фінансування та нерівномірна політична воля до відкритої співпраці. Подолання таких бар'єрів потребує комплексного підходу, що включає вдосконалення нормативно-правової бази, розширення фінансових механізмів підтримки ІГС, а також розвиток культури прозорості, взаємоповаги та партнерства[41].

Одним із перспективних напрямів удосконалення взаємодії є цифровізація управлінських процесів. Використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій дозволяє спростити адміністративні процедури, забезпечити відкритий доступ до інформації, підвищити прозорість діяльності ОМС та залучити ширше коло громадян до процесів прийняття рішень. Розширення цифрових інструментів партисипативної демократії — зокрема, онлайн-платформ для обговорення політик, електронного голосування, електронної участі у партисипативному бюджетуванні — сприяє інклюзивності, оперативності й ефективності врядування[33].

Ключовим чинником демократичного поступу є активне залучення громадян до процесів формування, реалізації та моніторингу місцевих політик. Це включає участь у консультативно-дорадчих органах, громадських слуханнях, тематичних робочих групах, а також у практиках партисипативного бюджетування. Таке залучення не лише дозволяє враховувати потреби та

інтереси різних соціальних груп, а й підвищує легітимність управлінських рішень, сприяє їхній якості та забезпечує сталість реалізації.

Український досвід свідчить, що ефективність інституцій участі визначається не лише їхньою формальною наявністю, а насамперед рівнем культури участі, компетенціями учасників процесу та готовністю органів влади розглядати громадськість не як опонента, а як рівноправного партнера у спільному управлінні ресурсами. Формування такої взаємодії на засадах довіри, відкритості та співвідповідальності є передумовою сталого розвитку демократичного суспільства.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ АКТИВІЗАЦІЇ ГРОМАДСЬКОЇ УЧАСТІ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

3.1. Механізми зміцнення довіри до місцевої влади та підвищення прозорості управлінських процесів

У контексті сучасних глобальних трансформацій, що охоплюють політичну, економічну та безпекову сфери, особливої ваги набуває проблема відновлення та зміцнення довіри громадян до органів місцевого самоврядування. Прозорість управлінських процесів, відкритість до діалогу та залучення громадян до прийняття рішень стають ключовими передумовами для ефективного функціонування демократичної держави, здатної оперативно реагувати на динамічні виклики. У випадку України, де війна та поствоєнне відновлення формують унікальний історичний і соціальний контекст, зазначені чинники набувають критично важливого значення. Високий рівень адаптивності, здатність до мобілізації ресурсів та забезпечення публічної легітимності — ось основні вимоги до сучасної системи місцевого врядування[48].

Міжнародний досвід переконливо демонструє, що ефективна взаємодія між владними інституціями та інститутами громадянського суспільства сприяє досягненню широкого консенсусу, підвищує довіру до політичних рішень та дозволяє ефективно мобілізувати соціальні ресурси. Водночас, у практичному вимірі така взаємодія часто супроводжується конфліктними ситуаціями, які можуть мати як структурні, так і суб'єктивно-поведінкові причини. Відсутність належної комунікації, низька якість нормативно-правового регулювання, дефіцит фінансових та адміністративних ресурсів, а також поширення взаємної недовіри між владою та громадськістю є факторами, що суттєво знижують результативність спільної діяльності та ускладнюють впровадження необхідних реформ[49].

Для оптимізації такої взаємодії доцільним є проведення міждисциплінарного дослідження причин конфліктності у відносинах між органами місцевого самоврядування та ІГС. Аналіз має охоплювати як

об'єктивні бар'єри (наприклад, нормативні обмеження або ресурсні дисбаланси), так і суб'єктивні аспекти (зокрема, упередження, стереотипи та низький рівень культури співпраці). На основі цього аналізу необхідно розробити цілісні механізми попередження конфліктів та розбудови партнерської взаємодії, орієнтованої на довгострокову результативність і стійкість[41].

У цьому контексті, громадський контроль виступає не лише інструментом підзвітності влади, але й важелем для підвищення її легітимності в очах населення. Формування дієвих механізмів громадського контролю, орієнтованих на участь громадян у процесах планування, моніторингу та оцінювання політик, є передумовою для розвитку зрілого демократичного врядування. Така участь забезпечує не тільки зростання довіри до органів влади, але й активізує розвиток самих інститутів громадянського суспільства, підвищуючи їхню спроможність впливати на державну політику в різних сферах — від бюджетного планування до оцінки якості надання послуг.

Особливої актуальності набуває створення прозорих, цифрово підтримуваних інструментів громадського нагляду, зокрема у сфері публічних закупівель. Запровадження онлайн-платформ, що надають вільний доступ до інформації про тендерні процедури, умови контрактів, статус їх виконання, є важливим кроком до забезпечення прозорості бюджетного процесу. Це дозволяє не лише запобігати зловживанням та корупції, але й залучати громадян до процесу нагляду за ефективністю використання публічних коштів[21].

Таким чином, побудова ефективної моделі взаємодії між владою та громадянським суспільством повинна ґрунтуватися на принципах відкритості, взаємної відповідальності та структурованого громадського контролю. Це є критично важливою умовою для забезпечення стійкого розвитку, посилення демократичної легітимності рішень та формування нової культури врядування в Україні — особливо в умовах масштабного соціального перетворення, зумовленого війною та перспективами повоєнної відбудови[3].

У процесі посилення довіри до органів місцевого самоврядування важливе місце посідає громадський контроль за розслідуваннями правопорушень,

особливо тих, що стосуються посадових осіб, чиї дії могли призвести до масових порушень прав людини або завдати шкоди публічним інтересам. Забезпечення прозорості таких розслідувань — через регулярне інформування громадськості про їх перебіг, результати та вжиті заходи з притягнення винних до відповідальності — виступає критичним чинником у формуванні суспільної довіри. Демонстрація невідворотності покарання, зокрема в справах, пов'язаних із корупцією та зловживаннями владою, є вагомим засобом відновлення громадянської віри в справедливість та функціонування державних інституцій[7].

Не менш важливим є вдосконалення процедур добору кадрів до органів державної влади, місцевого самоврядування, судової та правоохоронної систем. Застосування превентивних заходів, таких як спеціальні перевірки, оцінювання доброчесності, переатестація та тестування на відповідність етичним та професійним стандартам, має на меті формування якісного, прозорого та підзвітного управлінського корпусу. Присутність компетентних, морально стійких фахівців на ключових посадах є запорукою ефективного державного управління та гарантією підвищення рівня довіри до інституцій публічної влади[12].

Реалізація окреслених цілей потребує застосування системного, комплексного підходу, заснованого на взаємозв'язаних компонентах реформ. Насамперед, необхідно здійснити об'єктивний аналіз стану інститутів громадянського суспільства, визначити їхні сильні сторони, виявити вразливості та потреби для цільової підтримки. Для цього доцільно використовувати сучасні методики емпіричного дослідження, зокрема соціологічні опитування, фокус-групи, експертні інтерв'ю, аналіз адміністративних даних та індикаторів ефективності. Такий підхід забезпечить комплексне бачення потенціалу ІГС у процесах прийняття рішень на місцевому рівні [23].

Наступним кроком має стати інституціоналізація конструктивного, прозорого та інклюзивного діалогу між представниками органів влади, громадянського суспільства та бізнесу. Такий діалог має базуватися на

принципах рівноправного партнерства, спільної відповідальності та вироблення консенсусних рішень щодо модернізації соціально-економічних і політичних систем. Забезпечення участі усіх зацікавлених сторін у розробці стратегічних рішень сприятиме підвищенню соціальної злагоди, уникненню конфліктів та забезпеченню підтримки реформ з боку широких верств населення[36].

У контексті сталого розвитку важливо також створити сприятливі умови для інвестиційної діяльності та забезпечити ефективне управління бюджетними ресурсами. Це передбачає зниження адміністративних бар'єрів, підвищення прозорості бюджетного процесу, запровадження механізмів контролю за цільовим використанням коштів і протидії корупції. Одним із ключових інструментів у цьому напрямі є впровадження онлайн-платформ громадського моніторингу публічних закупівель, які забезпечують відкритий доступ до інформації про тендери, умови контрактів і результати їх реалізації. Такі цифрові рішення підвищують підзвітність влади, дозволяють виявляти порушення та мінімізувати ризики зловживань[42].

Водночас ефективне управління на місцевому рівні неможливе без активної участі громадян у розробці, реалізації та моніторингу політик. Залучення мешканців до процесів прийняття рішень через участь у громадських слуханнях, робочих групах, консультативних органах і механізмах партисипативного бюджетування сприяє інституційному зміцненню місцевої демократії. Особливо ефективним є використання цифрових інструментів: онлайн-консультацій, електронних петицій, платформ для громадського голосування, що значно розширює можливості участі та підвищує інклюзивність прийнятих рішень[26].

Крім того, довготривалий ефект від подібних реформ можливий лише за умови підвищення рівня правової культури та громадянської обізнаності населення. Реалізація освітніх програм, спрямованих на інформування про права громадян, механізми участі у врядуванні та способи захисту інтересів громади, дозволяє підвищити активність громадян та створити сприятливе середовище для формування ефективного та підзвітного самоврядування.

Загалом, зміцнення довіри до місцевої влади та підвищення прозорості управлінських процесів є складним, але вкрай необхідним завданням, яке вимагає системного підходу, політичної волі та активної участі всіх зацікавлених сторін. Лише через постійну роботу над удосконаленням механізмів громадського контролю, підвищенням прозорості у прийнятті рішень, боротьбою з корупцією, а також активним залученням громадянського суспільства до управління, можна досягти сталого розвитку громад та побудувати міцне, демократичне та правове суспільство[20].

Важливим аспектом, що потребує посиленої уваги, є інформаційна політика місцевих органів самоврядування, яка повинна бути максимально відкритою та доступною для громадськості, адже саме повнота та своєчасність інформування громадян про діяльність влади, її рішення та плани є фундаментальним для формування довіри та запобігання поширенню неправдивої інформації, що може підірвати авторитет місцевого самоврядування. Забезпечення прозорості шляхом оприлюднення звітів про використання фінансових та матеріальних ресурсів, особливо тих, що були отримані від громадських ініціатив та міжнародних партнерів для підтримки Збройних Сил України та зміцнення її обороноздатності, є одним з найважливіших інструментів підвищення довіри, оскільки це дозволяє громадянам бачити, як їхні пожертви та спільні зусилля використовуються на благо країни та її захисту, що, в свою чергу, стимулює подальшу участь у волонтерських та благодійних ініціативах. Цей аспект є особливо актуальним в умовах повномасштабної війни, коли кожен ресурс має бути використаний максимально ефективно та прозоро, щоб забезпечити перемогу та мінімізувати корупційні ризики, які можуть підірвати довіру до влади та суспільства загалом[10].

Зміцнення довіри громадськості до органів місцевого самоврядування нерозривно пов'язане з розробкою та впровадженням чітких, зрозумілих та доступних механізмів зворотного зв'язку, які дозволяють громадянам висловлювати свої пропозиції, скарги та зауваження щодо діяльності влади, а

також отримувати своєчасні та обґрунтовані відповіді, що є фундаментальним для побудови двостороннього діалогу та забезпечення реального врахування думки громадськості у процесі прийняття рішень. Це може включати створення ефективних гарячих ліній, електронних приймалень, публічних консультацій та обговорень, а також регулярних зустрічей представників місцевої влади з громадянами, що дозволить оперативно реагувати на виклики та проблеми, що виникають у громадах, а також підвищити рівень задоволеності населення якістю надаваних послуг. Окрім цього, важливим є розвиток культури відкритості та підзвітності серед самих посадових осіб місцевого самоврядування, що включає їхню готовність до діалогу, відповідальність за прийняті рішення та готовність визнавати та виправляти помилки, що є ключовим для формування позитивного іміджу влади та підвищення довіри до неї з боку громадян. Проведення регулярних тренінгів та семінарів для посадових осіб з питань етики, прозорості та взаємодії з громадськістю також є важливим кроком у цьому напрямку, оскільки це дозволяє підвищити їхню кваліфікацію та сформувати належне ставлення до принципів доброчесного управління[7].

Для сталого зростання довіри до місцевої влади та підвищення прозорості управління, вкрай важливо розробити адаптивну систему моніторингу та оцінки. Така система не лише дозволить відстежувати досягнення, а й забезпечить швидке реагування на виклики та гнучке коригування стратегій взаємодії, що є запорукою безперервного вдосконалення. Це передбачає регулярні соціологічні опитування щодо рівня довіри, аналіз ефективності громадського контролю та прозорості ухвалення рішень, а також зіставлення діяльності місцевих органів з міжнародними стандартами та передовим досвідом. Залучення незалежних експертів та громадських організацій до цього процесу гарантує об'єктивність та достовірність результатів, що, своєю чергою, надає отриманій інформації легітимності та дає змогу місцевій владі приймати обґрунтовані рішення щодо подальшого розвитку. Лише комплексний підхід, що охоплює законодавчі зміни, інституційні реформи та постійне прагнення до прозорості, підзвітності та

відкритості, зможе забезпечити тривале зміцнення довіри та підвищення ефективності управління, що є фундаментом для розбудови міцного демократичного суспільства.

3.2. Розвиток цифрових платформ і електронної участі громадян

Сучасні реалії світового розвитку, що характеризуються стрімкою цифровізацією всіх сфер суспільного життя, зумовлюють зростаючу актуальність впровадження та активного використання цифрових платформ і механізмів електронної участі громадян у процеси державного управління та місцевого самоврядування, адже саме ці інструменти є ключовими для підвищення прозорості, ефективності та інклюзивності публічного управління, що є особливо важливим для України в контексті її євроінтеграційного курсу та відбудови після війни, адже інтеграція до європейського простору вимагає відповідності стандартам відкритого та підзвітного урядування[41].

Електронна участь, що є невід'ємною складовою концепції електронного урядування (e-Government), надає громадянам розширені можливості для впливу на прийняття рішень, висловлення своєї думки, контролю за діяльністю органів влади та отримання доступу до публічної інформації, що сприяє зміцненню демократичних засад та побудові відкритого суспільства, де кожен громадянин має реальний вплив на процеси, що стосуються його життя та життя громади, перетворюючи його з пасивного спостерігача на активного суб'єкта формування публічної політики[34].

Впровадження цифрових платформ для електронної участі є не лише технічним завданням, а й вимагає системних змін у підходах до управління, переосмислення ролі громадян у формуванні політик та створення культури взаємодії, заснованої на довірі, прозорості та взаємній відповідальності, адже без цих фундаментальних змін навіть найсучасніші технології не зможуть забезпечити бажаного ефекту, а тому фокус має бути спрямований на комплексний розвиток, що поєднує технологічні інновації з інституційними та культурними трансформаціями, забезпечуючи формування нової парадигми

взаємодії між державою та суспільством, що відповідає викликам ХХІ століття[18].

В Україні розвиток цифрових платформ та електронної участі громадян є одним з пріоритетних напрямків державної політики, що підтверджується створенням Міністерства цифрової трансформації та активним впровадженням національних проєктів, які вже стали знаковими прикладами успішної цифровізації державних послуг та створення зручних інструментів для взаємодії громадян з державою, демонструючи значний потенціал та інноваційність українського підходу до цифрових трансформацій[30].

Одним з найяскравіших і найбільш масштабних успішних кейсів у цьому контексті є державний портал та мобільний застосунок "Дія", який радикально трансформував підхід до надання адміністративних послуг, забезпечивши громадянам доступ до широкого спектру цифрових документів (паспорт, водійське посвідчення, студентський квиток та інше) та електронних послуг (реєстрація ФОП, сплата податків, отримання довідок, подання заяв про пошкоджене майно тощо) без необхідності фізичної присутності у державних установах, що суттєво заощаджує час, мінімізує бюрократію та ефективно бореться з корупцією завдяки максимальній прозорості та автоматизації процесів, а також продемонстрував свою високу ефективність в умовах повномасштабної війни, ставши ключовим інструментом для надання оперативної допомоги, інформування населення та підтримки національної стійкості, що підкреслює його стратегічне значення[31].

Іншим важливим українським успішним кейсом є система електронних петицій, яка функціонує на різних рівнях – від Кабінету Міністрів України до місцевих рад, дозволяючи громадянам подавати колективні звернення з важливих суспільних питань, збирати підписи та вимагати розгляду ініціатив органами влади, що є дієвим інструментом прямої демократії та сприяє залученню громадськості до формування порядку денного та вирішення актуальних проблем. Наприклад, електронні петиції на сайтах міських рад, таких як Київська чи Львівська, регулярно стають основою для розгляду та вирішення

місцевих проблем, від розвитку інфраструктури та благоустрою до соціальних ініціатив та культурних проєктів, що демонструє реальний вплив громадян на життя своїх громад[29].

Система електронних публічних закупівель "ProZorro" є ще одним фундаментальним українським кейсом, який значно підвищив прозорість та ефективність використання бюджетних коштів, зробивши процес державних закупівель повністю відкритим для громадського контролю, де кожен громадянин, представник бізнесу чи журналіст може відстежувати хід тендерів, дізнаватися про умови контрактів, перевіряти їх виконання та виявляти можливі зловживання, що дозволило суттєво зменшити корупційні ризики, заощадити значні кошти державного бюджету та стати еталонною моделлю для інших країн у сфері електронного урядування та боротьби з корупцією[39].

Партисипативне (громадське) бюджетування, яке активно впроваджується у багатьох українських містах, таких як Київ, Львів, Вінниця, Одеса, Запоріжжя, Тернопіль та інші, є яскравим прикладом електронної участі на місцевому рівні, де громадяни через спеціальні цифрові платформи можуть подавати власні проєкти розвитку міста чи району, голосувати за ініціативи, що, на їхню думку, є найважливішими, та контролювати їхню подальшу реалізацію, що не тільки сприяє більш ефективному розподілу бюджетних коштів відповідно до реальних потреб громади, але й значно підвищує громадянську активність, зміцнює довіру до місцевої влади, оскільки люди бачать, що їхні ідеї мають реальний вплив на життя міста, та розвиває культуру місцевого самоврядування. У цьому контексті, платформи відкритих даних, які забезпечують доступ до великих обсягів публічної інформації у машиночитаному форматі, дозволяючи громадським активістам, журналістам та аналітикам створювати власні інструменти для моніторингу та контролю за діяльністю органів влади, розробляти нові сервіси та аналітичні рішення, є також важливим компонентом розвитку електронної участі в Україні, забезпечуючи прозорість та підзвітність[5].

Проте, незважаючи на значні досягнення, існують і певні виклики, які потребують системного вирішення для забезпечення повноцінного розвитку

електронної участі громадян. Одним з таких викликів є необхідність забезпечення широкого доступу громадян до інтернету та цифрових пристроїв, особливо у сільській місцевості, у віддалених громадах та серед вразливих груп населення, адже без належної інфраструктури та обладнання будь-які цифрові ініціативи не зможуть досягти бажаного ефекту та можуть призвести до поглиблення "цифрового розриву", збільшуючи існуючу нерівність у доступі до інформації та послуг. Крім того, важливою є імплементація надійних систем ідентифікації та аутентифікації користувачів, що гарантуватиме безпеку персональних даних, запобігатиме зловживанням у процесі електронної участі та забезпечить юридичну значимість електронних дій, адже довіра до системи та її захищеність від кібератак є фундаментальними для її успішного функціонування[22].

Для забезпечення максимальної ефективності цифрових платформ необхідно також активно розвивати цифрову грамотність населення, адже без достатнього рівня знань та навичок використання сучасних технологій, громадяни не зможуть повноцінно скористатися можливостями електронної участі, що вимагає створення доступних освітніх програм, тренінгів та інформаційних кампаній, спрямованих на підвищення цифрової компетентності всіх верств населення, особливо серед старшого покоління та мешканців малонаселених пунктів. Важливим також є забезпечення кібербезпеки цих платформ, адже ризики кібератак та несанкціонованого доступу до інформації можуть підірвати довіру до системи та унеможливити її ефективне функціонування, що вимагає впровадження сучасних протоколів захисту даних, регулярного аудиту безпеки та постійного оновлення програмного забезпечення, а також розвитку національної системи кіберзахисту [23].

Для подальшого розвитку цифрових платформ та електронної участі в Україні необхідно не тільки продовжувати впровадження нових технологічних рішень, але й активно працювати над інтеграцією цих платформ у єдину, безшовну екосистему електронного урядування, що забезпечить взаємодію між різними державними реєстрами та системами, а також дозволить громадянам

отримувати комплексні послуги та інформацію через єдиний, зручний інтерфейс, що є фундаментальним для підвищення ефективності та зручності взаємодії з державою. Також важливим є розробка та вдосконалення законодавчої бази, яка б чітко регламентувала механізми електронної участі, визначала права та обов'язки сторін, а також забезпечувала юридичну силу електронних документів та рішень, що приймаються за допомогою цифрових платформ, адже без належного та сучасного правового регулювання повноцінний розвиток електронної участі є неможливим.

Посилення співпраці з міжнародними партнерами та обмін досвідом з країнами, що вже досягли значних успіхів у цій сфері, також є критично важливим для України, адже це дозволить уникнути типових помилок, прискорити впровадження найкращих практик та забезпечити відповідність українських стандартів міжнародним вимогам, що є особливо актуальним у контексті євроінтеграції та подальшого розвитку. Загалом, розвиток цифрових платформ та електронної участі громадян в Україні є не просто технологічною модернізацією, а ключовим фактором для зміцнення демократичних засад, підвищення прозорості та ефективності публічного управління, а також активного залучення громадян до процесів відбудови та розвитку країни, що є запорукою її сталого майбутнього та інтеграції у світову спільноту.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження було встановлено, що децентралізація в Україні виступає не лише як інструмент адміністративного реформування, а й як потужний каталізатор демократизації публічного управління, формування інклюзивної моделі врядування та активізації участі громадян у прийнятті рішень на місцевому рівні. Процеси передачі повноважень від центральної влади до органів місцевого самоврядування сприяли появі нових можливостей для громадянської участі, розширенню простору для самореалізації громадських ініціатив, зміцненню фінансової автономії територіальних громад та підвищенню прозорості управлінських процесів. Теоретичний аналіз дозволив уточнити понятійний апарат дослідження та окреслити мультидисциплінарний характер явищ децентралізації й громадянської участі, що потребує комплексного підходу на перетині політології, соціології, публічного адміністрування та права.

Було виявлено, що децентралізація створює не лише інституційні передумови, а й соціальні імпульси для залучення населення до управління, активізуючи нові форми партисипативної демократії, зокрема механізми електронної участі, громадського бюджетування, петицій, дорадчих органів та локальних ініціатив. Досвід показав, що ефективність цих інструментів значною мірою залежить від рівня цифрової та правової обізнаності громадян, відкритості місцевих органів влади, наявності інституційної спроможності та доступу до ресурсів, зокрема міжнародної технічної допомоги. Виявлено регіональні відмінності у динаміці залучення громадян: у громадах, де діють активні громадські об'єднання та підтримуються інноваційні форми комунікації, спостерігається вищий рівень громадянської активності та прозорості ухвалення рішень. Натомість у низці територіальних громад участь громадян часто має формальний характер, а існуючі механізми залишаються неефективними через відсутність довіри до органів влади, низький рівень обізнаності про доступні можливості та інституційні бар'єри.

Також встановлено, що ключовими викликами для подальшого розвитку участі громадян залишаються брак освітніх програм з громадянської компетентності, обмеженість правової підтримки локальних ініціатив, фрагментарність нормативно-правового регулювання участі, а також недостатня інтеграція цифрових сервісів на рівні ОМС. В умовах воєнного стану, що триває з 2022 року, децентралізована модель управління продемонструвала свою життєздатність і адаптивність: громади стали ключовими акторами у забезпеченні життєдіяльності, наданні гуманітарної допомоги та мобілізації ресурсів. Це підтвердило важливість розбудови партнерських відносин між владою та громадянським суспільством не як тимчасового явища, а як системного принципу стратегічного управління. Проте посилення такого партнерства потребує цілеспрямованих кроків у сфері зміцнення інституційної спроможності громадських організацій, формування сталої інфраструктури громадської участі та підтримки локального лідерства.

На основі компаративного аналізу вітчизняної та зарубіжної практики було зроблено висновок, що моделі взаємодії ОМС та інститутів громадянського суспільства, які включають механізми співуправління, спільного фінансування, публічно-приватного партнерства та цифрової демократії, мають високий потенціал для адаптації в українських реаліях. Найбільш ефективними є ті моделі, які інтегрують принципи прозорості, підзвітності, інклюзивності та довіри. Прикладом цього є консультативні ради, платформи електронної демократії, бюджети участі, а також локальні соціальні контракти, які забезпечують спільну відповідальність за прийняття рішень та їх реалізацію. Такий підхід дозволяє не лише розширити можливості громадян для впливу на місцеву політику, але й підвищити якість публічних послуг та легітимність дій влади.

Узагальнення емпіричних даних засвідчило, що громадянська участь є не лише індикатором демократичності місцевого управління, а й ресурсом розвитку самих громад. Її вплив виявляється у підвищенні рівня соціальної згуртованості, активізації локальних ініціатив, зростанні довіри до інституцій та формуванні

відповідального громадянства. Водночас, реальні можливості участі залишаються нерівномірно розподіленими через асиметрію ресурсів, освітніх можливостей та цифрового доступу, що потребує запровадження цілеспрямованих компенсаторних політик. Зокрема, доцільним є запровадження індексу сталості громадянської участі, що дозволить системно моніторити рівень залучення, його якість, бар'єри та динаміку розвитку, а також забезпечить базу для стратегічного планування у сфері публічного управління.

Узагальнений висновок дослідження полягає в тому, що децентралізація в Україні відкрила нові горизонти для активної участі громадян у місцевому самоврядуванні, однак повноцінна реалізація цього потенціалу потребує інтеграції участі в системне управлінське мислення, оновлення інституційних рамок, підтримки громадянського суспільства на етапі повоєнної відбудови та формування нової політичної культури співдії. Стратегічна мета полягає у досягненні такої моделі місцевої демократії, в якій кожен громадянин не лише має формальне право на участь, а й реальні інструменти, мотивацію та підтримку для активного включення у спільне управління розвитком своєї громади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Базові інструменти партисипативної демократії в адміністративних центрах районів східної України. UPLAN. 2024. URL: <https://uplan.org.ua/analytics/bazovi-instrumenty-partyssypatyvnoidemokratii-v-administratyvnykh-tsentrakh-raioniv-skhid-noi-ukrainy/> (дата звернення 01.05.2025)
2. Байбородін А. В. Ресурсний потенціал територіальної громади: оцінка, можливості та перспективи в Україні. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2022. Вип. 28. С. 131–134. URL: DOI <https://doi.org/10.32843/pma2663-5240-2022.28.26.>, с. 131
3. Валентюк І., Сухенко В., Сич Н. Інституційне забезпечення розвитку територій України. *Вісник Національної академії державного управління*. 2009. Вип. 4. С. 119–130
4. Взаємодія органів державної влади та місцевого самоврядування у межах нової системи територіальної організації влади в Україні / Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2011. 54 с.
5. Вінницька міська рада. Офіційний портал бюджету участі. 2022. URL: <https://budget.vmr.gov.ua> (дата звернення 10.05.2025)
6. Гавкалова Н. Л., Єрьомка Д. В. Електронне урядування в системі взаємодії органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства // Матеріали XXII Міжнародної науково-практичної конференції «*Multidisciplinary academic research, innovation and results*». Прага, Чеська Республіка, 7–10 червня 2022 р. С. 163–166
7. Громадянське суспільство України в умовах війни. Грудень–січень 2022. URL: <https://ednannia.ua/attachments/article/12447> (дата звернення 09.05.2025)
8. Дорош У. М. Адміністративно-територіальна реформа та її вплив на сталий розвиток. *Інвестиції практика та досвід*. 2023. № 18. DOI: 10.32702/2306-6814.2023.18.210

9. Дорош У. М. Децентралізація в системі публічного управління: досвід європейських держав. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 10 (24). С. 92–101. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-10\(24\)-92-101](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-10(24)-92-101) (дата звернення 03.05.2025)

10. Досвід реформування адміністративно-територіального устрою в країнах Європейського союзу. URL: https://pidruchniki.com/91596/pravo/dosvid_reformuvannya_administrativnoteritorialnogo_ustroyu_krayinah_yevropeyskogo_so_yuzu (дата звернення 10.05.2025)

11. Європейська хартія місцевого самоврядування. — Страсбург: Рада Європи, 1985.

12. Європейська Хартія регіонального / просторового планування 1983 року (Торремолінська Хартія) URL: <https://rm.coe.int/168070018e> (дата звернення 01.05.2025)

13. Європейська Хартія сталого міського розвитку 1994 року (Ольборзька Хартія) URL: https://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2015/05/Principle-9-Sustainable-development_I.-Parasyuk.pdf (дата звернення 01.05.2025)

14. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців" URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-19#Text> (дата звернення 04.05.2025)

15. Закон України «Про зміни в деякі законодавчі акти України стосовно розширення повноважень місцевого самоврядування та удосконалення процедур надання адміністративних послуг» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-19#Text> (дата звернення 04.05.2025)

16. Закону України "Про органи самоорганізації населення" URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14#Text> (дата звернення 04.05.2025)

17. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 04.05.2025)

18. Крутій О. М. Комплексний механізм діалогової взаємодії органів влади і громадськості. Державне будівництво. 2010. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2010_1_28.

19. Крутій О.М. Сучасний стан діалогової комунікації між органами державної влади та громадськістю в українському суспільстві. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2012. № 2. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=386>.(дата звернення : 24.04.2020).

20. Куц Ю. О., Решеvecь О. В. Територіальна громада: управління розвитком : монографія / за заг. ред. Ю. О. Куца. Харків : Константа, 2013. 540 с
Кравчук В. М. Сутність громадської організації та її місце в політичній системі суспільства. *Держава і право*. 2010. № 48. С. 151-155.

21. Лебідь А. Є, Назаров М. С. Інструменти громадської участі в Україні: навчально-методичний посібник. Суми: Вид-во СумДУ, 2020. 73 с.

22. Левченко Д.С. Взаємодія громадськості та держави у сфері публічного адміністрування в Україні. *Правове забезпечення адміністративної реформи. Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. №4. С.177-180
URL:http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2019/4/part_2/41.pdf

23. Лелеченко А. П. Децентралізація в системі державного управління в Україні: теоретико-методологічний аналіз : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01. Київ, 2006. 16 с.

24. Лізаковська С. В. Взаємодія органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства в країнах центрально-східної Європи. *Державне управління : удосконалення та розвиток*. 2019. №9. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1662>.

25. Лізаковська С. В. Зворотній зв'язок між органами публічної влади та громадянським суспільством: до аналізу питання. *Державне управління : удосконалення та розвиток*. 2020. №8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1736>

26. Лізаковська С.В. Розвиток механізмів взаємодії органів публічного управління з інститутами громадянського суспільства. Дис. д-ра наук з держ. упр. Миколаїв, 2021. С. 383.

27. Лукін С. Ю. Здійснення е-урядування у публічному просторі. *Державне будівництво*. 2020. №1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2020_1_17(дата звернення 11.05.2025)

28. Лялюк О.Ю. Правове регулювання компетенції місцевого самоврядування в умовах воєнного стану в Україні. *Проблеми законності*. 2023. № 160. С. 6–23

29. Мельник Я. В. Іноземні моделі та досвід децентралізації публічного управління. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2020. Т. 31 (70), № 3. С. 157. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/3_2020/29.pdf

30. Мінцифра. Платформа «e-DEM». URL: <https://edem.gov.ua>

31. Налагодження роботи територіальних громад для забезпечення стійкості тилу. URL: <https://niss.gov.ua/news/novyny-nisd/nalahodzhennya-roboty-terytorialnykh-hromad-dlya-zabezpechennya-stiykosti-tylu> (дата звернення 16.05.2025).

32. Олаг Н. В. Децентралізація публічної влади. *Теорія і практика актуальних наукових досліджень* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Львів, 27–28 жовтня 2017 р. Херсон : Гельветика, 2017. С. 121–124.

33. Остапенко П., Перхалюк Р., Бончковський О., Остапенко С. Атлас адміністративно-територіального устрою України. Новий районний поділ та територіальні громади: 2020. Київ. 2020. 56 с.

34. Пашов Р., Криворот О. Вплив органів публічної влади на формування суспільної думки у контексті розвитку громадянського суспільства. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2022. № 2(62). С. 124–130. DOI: 10.32689/2523-4625-2022-2(62)-19

35. Пігуль Н. Г., Люта О. В. Зарубіжний досвід проведення децентралізаційних реформ. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 9. С. 684–688.
36. Прозорість та підзвітність місцевого самоврядування у Європі. URL: <https://iaseed.eu/media-cz-ua-10-2023/> (дата звернення 16.05.2025).
37. Пухир С. Т. Сучасні підходи у формуванні та реалізації державної політики регіонального розвитку *Регіональна економіка*. 2016. № 3. С. 26–33
38. Пухкал О. Г. Взаємовідносини влади та бізнесу в контексті формування основ громадянського суспільства в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 4. С. 192–198.
39. Романенко Є. Комунікативна взаємодія органів державної влади та громадськості: сутність та особливості її налагодження. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2014. № 2(21). С. 190–201.
40. Сибірянська Ю., Венцель В., Слободян Р., Аналітичний звіт. URL: <https://decentralization.ua/uploads/library/file/581/Participatory-budget.pdf> (дата звернення 16.05.2025).
41. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні у 2023–2024 роках : аналіт. доп. за ред. В. Потапенка, Ю. Каплан, Ю. Тищенко, В. Токмана. – Київ : НІСД, 2024. –47 с. – <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.15>
42. Тернопільська ОВА презентувала проміжні результати пілотного проєкту з удосконалення взаємодії місцевих адміністрацій та ОМС. URL: <https://decentralization.ua/news/19196> (дата звернення 15.05.2025)
43. Тульчинський Г. Л. Громадянське суспільство: структура, функції та перспективи. Київ: Наук. думка, 2020. 164 с.
44. Трішін Н. Д. Вплив децентралізації на участь громадськості у місцевому самоврядуванні в Україні. *Публічна політика і державне управління в умовах війни*. Вінниця, 2025. С. 191-195
45. Як і навіщо громадам залучати людей до прийняття рішень: практичні кейси. *Громадський простір*. 2022. URL:

<https://www.prostir.ua/?news=yak-i-navischo-hromadam-zaluchaty-lyudej-do-pryjnyattya-rishen-praktychni-kejsy>. (дата звернення 01.05.2025)

46. . E-Government Survey 2022. The Future of Digital Government. United Nations Department of Economic and Social Affairs. URL: <https://desapublications.un.org/sites/default/files/publications/2022-09/Web%20version%20E-Government%202022.pdf> (дата звернення 10.05.2025).

47. Banaś M., Puuronen V. (Eds.). Dynamics of Uncertainty, Unrest and Fragility in Europe: In the Shadow of the Ukraine and Migration Crises (1st ed.). London : Routledge. 2024. URL: <https://doi.org/10.4324/9781003472353>

48. E-Government Survey 2022. The Future of Digital Government. URL: <https://desapublications.un.org/sites/default/files/publications/2022-09/Web%20version%20E-Government%202022.pdf> (дата звернення 10.05.2025).

49. Local self-government: France must pursue decentralisation and clarify division of powers, says Congress. URL: <https://www.coe.int/en/web/portal/-/localself-government-france-must-pursue-decentralisation-and-clarify-division-ofpowers-says-council-of-europe-congress> (дата звернення 10.05.2025).